

סימן ק"מ

קציצת אילן מאכל לצורך בניית מגרש כדורסל

ואלו דברי הרמב"ם: "אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר: 'לא תשחית את עצה', וכל הקוצץ לוקה, ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה; אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה. כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו, וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקוץ אותו; וכמה יהא הזית עושה ולא יקוצנו? רובע הקב זיתים, ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקוצנו. ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בנין, וסותם מעין, ומאבד מאכלות דרך השחתה, עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם".

הנה, המעיין בדברי הרמב"ם רואה בבירור שיש כאן כמה סברות שונות העומדות מאחורי ההיתרים השונים בדין קציצה במקרים שונים. ההיתר לקצוץ אילן שמזיק אחרים (שמקורו

י' אדר ב', תשע"א

לכבוד מר... ברכת חג פורים שמח שלוחה לך ולכל משפחתך.

שאלתני לעניין קציצת עץ נושא פרי אשר נמצא בחצרך, שברצונך לקוצצו על מנת לבנות בחצרך מגרש כדורסל קטן, שישמש לצורכי התעמלות והנאה. שאלתך הינה אם יש איסור בקציצת העץ ממה שנאמר בספר דברים (כ'), "כִּי תִצְוֹר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהַלְחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנִדְחַ עָלֶיהָ גִּרְזֵן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבֹא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר. רַק עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעַ כִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ תִשְׁחִית וְכָרַתְתָּ וּבְנִיתָ מִצּוֹר עַל הָעֵר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד יִרְדָּתָה".

עיקרי סוגיה זו נידונים במסכתות מכות (כ"ב.), בבא קמא (צ"א: צ"ב.), ובבא בתרא (כ"ו.), ודברי הרמב"ם בהלכות מלכים (ו', ח"י') מהווים סיכום ממצה של ההלכות כפי שהובאו בספרי על פרשת שופטים ובסוגיות הנ"ל, וכמעט שאין בראשונים מי שחלק או הוסיף על דבריו לבד ממה שנביא לקמן.

הרא"ש את הסוגיה ומסיימה במילים אלו: "וכן אם היה צריך למקומו נראה דמותר", וברבינו ירוחם מביאו גם כן. לכאורה יש לתמוה: מאין הוציא הרא"ש חילוק זה? אלא שנראה ברור שדעתו כפי שהבאנו לעיל, שאין כאן דין במציאות עצמה, אלא הכל תלוי בכוונת הכורת את העץ, שמאחר וכוונתו שלא לצורך השחתה סתם אלא לצורך מסוים הקיים אצל האדם – על כן אין זו דרך השחתה.

ונראה שהבדל גדול יש בין שתי הדעות, שאם נאמר שדרך השחתה אסורה לפי המציאות, הרי שבמקום שאין העץ מבחינת עצמו שייך בכריתה יהיה אסור לכורתו, וכגון הרוצה לבנות את ביתו ורוצה לעקור את העץ לשם מטרה זו; אך אם נאמר כי הכל תלוי בכוונת הכורת, הרי שיהיה מותר לכרות עץ זה לצורך בניית הדירה. וכך פסק הט"ז (יו"ד, קט"ז, סק"ו) לאחר שמביא את דברי הרא"ש: "ומזה התרתי לאחד שהיה לו קרקע עם אילנות לקוץ האילנות אף על פי שיש בהם פירות כדי לבנות בית דירה עליה, ותמהתי שבטור לא הביא דין זה בשום מקום...". הרי לנו שהכל תלוי בכוונת הכורת.

הנה, כל הפוסקים שדיברו בזה הביאו

בגמרא בבבא קמא) או לקצוץ אילן משום שדמיו יקרים (שמקורו בספרי), יסודו בהיתר לקצוץ אילן כשאינו דרך השחתה; וההיתר לקצוץ אילן סרק (שיסודו בפסוקים) או אילן שהזקין (שיסודו בהבנת הרמב"ם בדרשת הספרי על המילים 'רק עץ אשר תדע') או אילן העושה פחות משיעור מסוים, תלוי בהגדרת המושג "אילן מאכל" (עיין במשניות מסכת שביעית (ד', י')).

מכאן שיש בידינו שני יסודות לכריתת עצי פרי, יסוד אחד הקשור בהגדרתו ההלכתית של אילן מאכל, ויסוד שני הקשור בכוונת הכורת העושה מעשה השחתה. כל שכוונת הכורת איננה להשחתה, כריתת העץ מותרת, אף אם הוא עץ עושה פרי. לכאורה היה אפשר לומר כי המושג "דרך השחתה" הינו דין במציאות עצמה, ואין הדבר תלוי בכוונתו של הכורת. ודאי שפשוט לפרש כן בדין אילן המזיק, אך גם לעניין אילן ששוויו מרובה אפשר לומר שאילן המעולה בדמים נועד לכריתה ועל כן אין בכריתתו משום דרך השחתה, ומכל מקום אין הדבר תלוי במחשבת הכורת.

אולם, מדברי הרא"ש נראה ודאי כאפשרות הראשונה שהצענו ברמב"ם, שכן בסוגיה בבבא קמא (ח', ט"ו) מביא

מביא דעת רבים מהאחרונים בלשון זו: "ומכל מקום אם מרחיב דירתו לטיול ולהרווחה בעלמא, או לנוי וליופי, אין להתיר קציצת האילנות בשביל כך", ואף שבמבט ראשון נראים הדברים תמוהים שהרי אם זהו צורכו מדוע נאמר כי יש כאן איסור, מכל מקום נראה ברור כדברי הגרע"י, שהרי כמעט בכל אופן הקציצה הינה לצורך מסוים, ומדוע זה נאסר קציצה כלל? אלא שברור שיש בהיתר זה של צורך גבול מסוים.

אף על פי כן, עיינתי בתשובות האחרונים, ולעניות דעתי נראה מדבריהם להתיר את קציצת האילן על מנת לבנות במקומו מגרש כדורסל, ויסוד ההיתר הוא בשו"ת חוות יאיר הנ"ל, וזה לשונו שם: "ונראה לי גם מה שכתב הרא"ש להתיר לצורך מקום, רצונו לומר שרוצה לבנות שם או לתקן לו במקומו דבר הנצרך לו, מה שאין כן להרחיב חצירו ולצורך טיול ותוספת אור ורווח בעלמא לא אמר", ונראה ברור מלשונו שלשם בניין או תיקון מקום מותר לגמרי, והחוות יאיר אוסר רק בכל דבר שאינו לצורך אלא לרווח; שכל שאין קציצת האילן מביאה למשהו שלא היה לקוצץ קודם לכן אלא שהיא באה להוסיף מעט על צורך קיים – אין זה צורך המותר.

את דברי הרא"ש, ולא חלק עליו איש, ורק בשו"ת 'בית יעקב' (סימן ק"מ) כתב לחלוק על דבריו מכח דברי התוספות בשני מקומות במסכת בבא בתרא ובמסכת ברכות. אולם, מלבד זאת שאחרונים רבים (מלבד הט"ז המובא לעיל) פסקו כדעת הרא"ש (שו"ת שבות יעקב (א', קנ"ט); שו"ת חוות יאיר (סימן קצ"ה); שו"ת חיים שאל (א', כ"ב); שו"ת הר צבי (או"ח ב', ק"ב)), הרי גם הגאון הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ה', יו"ד, י"ב) הביא דברי ה'בית יעקב' ודחה דבריו, וכל דבריו שם נכוחים, שהראיות מהתוספות אינם אלא מכללא ואינם כתובים בצורה מפורשת.

מה עוד שהגרע"י מביא שם עוד אחרונים רבים המביאים את דברי הרא"ש כדבר פשוט, וכבר ראינו כי גם את דברי הרמב"ם יש לפרש בצורה זו. ואף שניתן לומר שהרמב"ם חולק בזה וכפי שאמרנו לעיל, מכל מקום הרי יכול להיות שמסכים לדברי הרא"ש, ואפוא פלוגתא לא מפשינן, ומסתימת האחרונים משמע שהבינו שאין כאן מחלוקת. לפי כל הנ"ל נראה, לכאורה, שאף לצורך בניית מגרש כדורסל יש להתיר עקירת אילן מאכל.

אמנם, הגרע"י בסוף התשובה הנ"ל

גם בשו"ת שכות יעקב המוזכר לעיל משמע שלא הבין את דברי החוות יאיר כחומרא שאין לקצוץ אלא לצורך גדול, אלא הבין שכוונתו לומר שמי שאילנו מזיק את חברו אינו מחויב לקוץ אלא אם כן מזיק ממש, אך אם משום אור ואויר וטיול – אין כל חובה לקוץ, ומשמע שהבין שאין חובה לקוץ מטעם זה אך אין כאן כלל איסור לקוץ. על כל הנ"ל כדאי להוסיף שיש בכך אף מצווה קלה, שכן בריאות הגוף חשובה בוודאי, ובניין המגרש הרי יאפשר לבני הבית להתעמל בכל עת ובכל שעה, ואם כן יש בכך עוד סניף להתיר את הקציצה

(אך זה אינו העיקר, כמובן). על כל הנ"ל יש להוסיף את שכתב בשו"ת הר צבי הנ"ל, שאם אפשר עדיף לקצוץ על ידי גוי. וכן כתב בשו"ת מהר"ץ חיות (סימן ע') להתיר על ידי גוי.

על כן נראה מכל הנ"ל שיש להתיר את קציצת האילן מהטעמים הנ"ל, ואם אפשר עדיף לעשות כן על ידי גוי.

יונתן רוזנצוויג,
החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: אין איסור לקצוץ אילן לשם בניית מגרש כדורסל.

סימן קמ"א

הדרכת קבוצה קונסרבטיבית

כ"א טבת תשע"ב

אורתודוקסיות לבין קבוצות שאינן
אוחזות בעיקרי אמונתנו, ומכל מקום
בכל כגון זה שאין כאן עניין דתי אלא
עניין תרבותי בלבד, נראה שזה ודאי
מותר, ואדרבה, ישפיע המדריך מרוחו
על התלמידים ויקרב אותם למקור
הקודש. מכל מקום, ייזהר בכל הקשור
בענייני אמונה, שלא יבוא לידי פשרה,
וכך לא יבוא לידי ניסיון, וממילא אף
לא יבוא לידי ביזיון. וכך קבע הגרי"ד
סולובייצ'יק שאין לדון בענייני אמונה
או לפתוח פתח שאין עיקרי אמונתנו
עיקרים ברורים וקבועים.

בברכה,

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: אין איסור
בהדרכת קבוצה קונסרבטיבית, ובלבד
שהמדריך חזק באמונתו ובדעותיו.

לכבוד ידידי הטוב... בשיחתנו הזכרת
מה שהרהרת בעניין הדרכת קבוצה
קונסרבטיבית, ואם יש בכך חשש איסור.

הנה, ברור מעבר לכל ספק שאם
יש ספק שהמדריך ימשך אחר דרכי
הקונסרבטיבים, או אם אין הוא נשוי
ויש חשש שיימשך אחר הנערות אשר
לוקחות חלק בהדרכת הקבוצה או
בקבוצה המודרכת עצמה, אזי אין לו
להדריך קבוצה זו. וכל אדם מכיר עצמו,
ואם יודע שיש לו חלישות באמונה, או
שיצרו חזק, יימנע מלהדריך קבוצות
אלו.

מאידך, עצם ההדרכה ברור שאין
בה איסור, וכבר קבע הרב הגאון יוסף
דב הלוי סולובייצ'יק דברים ברורים
בהתייחסו לשיתוף פעולה בין קבוצות

סימן קמ"ב

קריאת מגילה בבית כנסת קונסרבטיבי

י"ב למ"טמונים תשע"ב

לכבוד תלמידי... השלום והברכה.

שאלת אם תוכל לקרוא מגילה בבית כנסת קונסרבטיבי שיושבים בו בישיבה מעורבת, ולא שתצטרף לתפילה עצמה אלא רק לבוא ולקרוא את המגילה, וזאת על מנת לעשות נחת רוח להוריך השייכים לאותו בית כנסת וקשה להם היותך יהודי שומר תורה ומצוות.

לעניות דעתי יש לאסור זאת בתכלית האיסור, ומי לנו גדול מרבנו הגרי"ד סולובייצ'יק שפסק להימנע ממצוה דאורייתא של שמיעת קול שופר בבית כנסת קונסרבטיבי אף אם אין בית כנסת אחר שם. ואין להיכנס לבית כנסת קונסרבטיבי לשם נטילת חלק באיזה שהוא טקס דתי בשום פנים ואופן. ויכול אני להאריך בחורבן הגדול שהביאה עלינו התנועה הקונסרבטיבית והתנועה הרפורמית, אך דומני שהדברים ידועים,

ולצערנו חורבן זה מתמשך והולך, וגם עוד עשרות שנים לאחר שיסופו תנועות אלו מן העולם נמשיך להרגיש חורבן רוחני זה ותוצאותיו.

ואף שמצווה גדולה היא מצוות כיבוד אב ואם, מכל מקום כבר ידוע מה שדרשו חז"ל על הפסוק "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו", שאפילו אומר לך אביך לחלל את השבת אין לשמוע לו כיוון שיראת ה' היא המכוונת אותנו בכל דרכינו. גם כאן, אין להעדיף מצוות כיבוד אב ואם, שהימנעות מכניסה לבית כנסת קונסרבטיבי שקולה כקיום כל התורה כולה, לעניות דעתי, ועל כן יש להתרחק מכגון זה מכל וכל.

בברכה,
יונתן רוזנצוויג,
החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: אין לקרוא מגילה בבית כנסת קונסרבטיבי.

סימן קמ"ג

הפעלת שכירים במסעדות שאינן כשרות

ב' דראש חודש כסלו, תשע"א

לכבוד ידידי...

שאלתני: בעבודתך הינך מנהל עסק שפעולתו הינה כדלהלן: עסק מסוים הרוצה לבחון את איכות אחד או כמה מסניפיו, שוכר אתכם לעשות זאת. אתם מוצאים אנשים שנכנסים לסניף או לסניפים של אותו עסק, ובוחרים את טיב השירות הניתן, כאשר מנהל הסניף איננו יודע את זהותם אלא חושב שהם לקוחות רגילים כשאר הלקוחות הנכנסים לחנות. אלו שנשלחים למטרה זו מועסקים על בסיס חד־פעמי, כלומר: אין מדובר בחוזה שנתי או חודשי, אלא כל אחת מהמשימות עומדת בפני עצמה, והשכירים הנלקחים לצורך משימות אלו מקבלים תשלום נפרד על כל פעם ופעם. על כן, השכירים יכולם לסרב לקחת עבודה זו או אחרת. כמו כן, ציינת כי ייתכן לסדר שהתשלום יגיע דרך העסק ולא ישירות מהחברה שלך, אלא שלדברייך הדבר קשה ואיננו רצוי.

והנה, חלק נכבד מהשוק שבו רצונך להתמקד ושיכול להיות רווחי ביותר הינו תחום המסעדות, אלא שחלק מהמסעדות אינן שומרות כשרות.

בשיחתי איתך המשכת ואמרת כי ודאי וודאי שאין בכוונתך לבקש מאנשים שומרי תורה ומצוות ללכת למקומות כאלו, אך רצית לדעת אם באפשרותך לבקש ממי שאינו שומר תורה ומצוות לבדוק את אותם המקומות?

פרק א': לפני דלפני

שאלה זו נוגעת באיסור 'לפני עור' וכן בדיון מסייע בידי עוברי עבירה, ויש לדון בנפרד בשני איסורים אלו. לדיון אקדים הקדמה קצרה זו, ואומר: לכאורה היה אפשר לומר כי עצם עשיית עסקים עם מסעדות שאינן כשרות לשם שיפור איכותן הרי שיש בו משום 'לפני עור' ומסייע בידי עוברי עבירה, שהרי על ידי מעשים שכאלו יכולים הם להביא למקומותיהם יותר קונים ולהאכילם נבלות וטרפות. מאידך, גם אם נאמר שיש כאן משום 'לפני עור', הלוא החברה הבודקת את האיכות איננה אחראית ישירות לריבוי הקונים שיבואו לאחר מכן, וכבר נתבאר במסכת עבודה זרה לעניין לבונה (י"ד). ומכירת בתים בחוץ לארץ (כ"א). דאלפני מפקדינן, אך אלפני דלפני לא מפקדינן, וכאן

שאין כאן גרימה ישירה אין לאסור, ואם בעבודה זרה החמורה הקלו – קל וחומר שבענייננו יש להקל.

אמנם, לכאורה יש להחמיר בכל זה, שעוד אמרו במסכת עבודה זרה (ט"ו): שרבה מכר יין לישראל החשוד למכור יין לעובדי כוכבים לשם שימוש בו לעבודה זרה, ואביי הקשה עליו שהרי אותו יהודי מוכר לעבודת כוכבים! ורבה השיב לו שמאחר והוא מוכר גם למקומות אחרים על כן אין בכך חשש. והקשו התוספות שם (ד"ה 'לעובד') על אביי שהלא כאן זהו לפני דלפני ומדוע אסור? ותירצו בתירוצם הראשון שהיתר לפני דלפני שייך רק בגויים, אך בישראל יש לחשוש לכל תקלה שיכולה לצאת מתחת ידינו, ואין לגרום להכשלת ישראל אף בדרך עקיפה, וכן הביא המאירי תירוץ זה בחידושו שם, וכן הוא בחידושי אנשי שם על הרי"ף (ד., אות א') ושם מסביר זאת לא מדין 'לפני עור' אלא מדין ערבות, עיין שם. כך גם נראה מדברי רבה בר אבוה שם שאוסר למכור לישראל החשוד למכור לעובד כוכבים. וגם הרא"ש (א', י"ד) פסק כדבר פשוט שיש דין לפני דלפני בישראל, ואם כן בכל עניין יש לאסור.

אלא שאין הדבר פשוט כלל, שהרי

הרי"ף והרמב"ם לא הזכירו איסור לפני דלפני לגבי ישראל, והתוספות (שם) בתירוצם השני מסבירים שכאן הוא לפני ולא לפני דלפני משום ששם מכירה אחד הוא וכן הרשב"א (ד"ה 'רבא') הביא תירוץ דומה בשם הראב"ד, וכן משמע מהמאירי בתירוצו השני. הריטב"א (שם) הסביר שמאחר והישראל מזהר על מכירה לגוי הרי עוברים איסור בעצם המכירה לישראל החשוד, ואם כן זהו מקרה של לפני ולא לפני דלפני, וכן משמע מדברי הר"ן על הרי"ף (ה').

הרי גם התוספות רי"ד (שם י"ד), אף שסובר שיש לפני דלפני בישראל, כותב שכל זה דווקא בישראל כשר שיכול להיות שיינוק וייכשל מפעולת הישראל השני ללא ידיעה, אך בישראל שאף אם היה יודע לא היה נמנע מן האיסור דינו כגוי לעניין לפני דלפני (ואת ראיית הרא"ש ממסכת פסחים (מ'): לעניין ההוא ארבא שאסרו למכור לגויים שמא ימכרו לישראל כיון שיבואו להכשיל ישראל אחר, מפרש התוספות רי"ד דווקא בישראל כשר). אם כן, גם כאן בענייננו יש להקל. מצאתי שגם החזון איש (הלכות עבודת כוכבים, סימן ס"ב, אות כ"ד) סובר כדעת התוספות רי"ד (ועוד יש לעיין בספר החינוך (מצוה רל"ב) ובמנחת חינוך

שם, ובאור זרוע וברבינו ירוחם ואין כאן המקום להאריך).

היוצא מדברינו שאף שהתוספות והמאירי והרא"ש אוסרים בלפני דלפני אף בישראל, מכל מקום הרמב"ם והרי"ף והתוספות והמאירי (בתירוצם השני) והרשב"א בשם הראב"ד והריטב"א והר"ן והתוספות רי"ד כולם נוטים להתיר, וגם בשולחן ערוך (יו"ד, קנ"א) לא מצאנו שאוסר מפורשות בישראל בלפני דלפני, וגם בחכמת אדם (כלל פ"ז) עיינתי, וכללו של דבר שלא מצאתי מי שמזכיר איסור זה להלכה למעשה. אם כן, ודאי שלכל הפחות אין מקום להחמיר במקום שישנו הפסד מרובה.

פרק ב': שיטות הראשונים והאחרונים בחלות דין לפני עור

מבל מקום, אף שנראה לי ברור כי עצם העיסוק עם בעלי עסקים אלו איננו אסור, יש מקום רב לדון באיסור 'לפני עור' לגבי השכיר עצמו, וכן יש לדון בעניין מסייע, ונדון על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

במסכת עבודה זרה (ו') שאלו האם איסור מכירת בהמות לעובדי עבודה זרה קודם חגם הוא משום שהגוי הולך ומודה לאלוהיו בעקבות המשא ומתן המוצלח, או שמא יש כאן איסור 'לפני

עור' שכן הישראל מכשיל אותו באיסור עבודה זרה? הגמרא ממשיכה ומסבירה כי ההבדל בין הפירושים הינו כשיש לגוי בהמה משלו, שאז משום הודאה לאלוהיו עדיין שייך, אך משום 'לפני עור' אין כאן בעיה. מקשה הגמרא: והלא בברייתא אומר רבי נתן: "מניין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח? תלמוד לומר: 'ולפני עיוור לא תיתן מכשול'", והלא גם אם לא יתן לו את היין הלא יכול הנזיר לקחת את היין מידידו? ומתרצת הגמרא: "דקאי בתרי עברי דנהרא", ופשטות הדברים הינה שכאשר שניהם עומדים משני עברי הנהר ואין באפשרות הנזיר או הגוי להשיג את האיסור אלא בעזרת הישראל – אז שייך דין 'לפני עור', מה שאין כן כשעובר העבירה יכול לעבור את העבירה אף ללא עזרת הישראל, שאז גם אם הישראל מסייע בידיו אין כאן איסור 'לפני עור'. וכן פסק הרמ"א (יו"ד, קנ"א, ד').

כדברינו נראה בפשטות מרוב הראשונים והאחרונים בהסבר הסוגיה, אלא שמדברי הרמב"ם בכמה מקומות (הלכות רוצח (י"ב, י"ב-ט"ו); הלכות נזירות (ה', כ'); הלכות כלאים (א', ו') ועוד מקומות) לא מצאנו כלל שחילק בין חד עברא לתרי עברי, וצריך עיון – כיצד

הסביר הרמב"ם את דברי הגמרא? והנה, מורי ורבי הרב נחום אליעזר רבינוביץ' עסק בנושא זה בהרחבה בספרו מלומדי מלחמה (מהדורה ראשונה, עמודים 32-40), ומביא שם מקורות רבים כנגד שיטת שאר הראשונים ומקורות רבים להראות שהרמב"ם סבר לאסור כל סיוע לעבירה ללא יוצא מן הכלל.

תורה דבריו בנוי על דברי רבנו חננאל שמפרש בסוגייתנו: "ואוקימנא כגון שהנהר מפסיק ביניהם ואינו יכול לכפותו וליטול ממנו בעל כורחו הוא דעובר", ומדברים אלו משמע פירוש אחר לסוגיה. לפי פירוש זה הישראל המסייע לעבירה תמיד עובר על 'לפני עור' אלא אם כן הצד השני אונסו או שהנסיבות גורמות לו להרגיש לחץ רציני לעשות כדבריו. בהושטת כוס יין לנזיר ונתינת אבר מן החי לבן נח מדובר שאם היו בחד עברא דנהרא היו כופים אותו לתת ועל כן שם אין לו עוון, מה שאין כן בתרי עברי דנהרא.

מורי ורבי ממשך ומסביר כי מה שהגמרא חילקה בין אם יש לגוי בהמה לבין אם אין לו, כוונתה שבמקום שיש לגוי בהמה ויש להניח כי ודאי ישתמש בה לצורך ההקרבה (ולא בבהמה שימכור לו הישראל) אזי אין כאן משום

'לפני עור' כיוון שמה שהוסיף הישראל לא באמת סייע לעשיית העבירה. עיקר הדברים הינו שלפי הפירוש הקודם דין 'לפני עור' תלוי בשאלה אם עובר העבירה יכול לעבור עליה אף ללא סיוע הישראל, ואילו לפי פירוש זה הדין תלוי בשאלה אם סיוע הישראל עוזר בקיום העבירה. ושם ממשיך ומביא חבל ראשונים שגם סתמו ולא חילקו בין חד עברא לתרי עברי בדרך שהצענו לעיל, ומסיק מסתימתם שאף הם סבורים כדעת הרמב"ם.

ערתה, לפי פירוש רוב האחרונים יש לברר האם יש כאן משום 'לפני עור' בנידוננו, וצריך עיון: האם יש לנו לדון את השכיר כמי שלא היה אוכל באותו רגע באותה מסעדה לולא השכירות – ועל כן יש כאן תרי עברי דנהרא ושייך איסור 'לפני עור' – או שמא נאמר כי כל אדם אוכל במשך היום וודאי גם אותו השכיר היה אוכל; וכשהיה אוכל לא היה מקפיד על הכשרות ועל כן יש כאן חד עברא דנהרא? וגם לפי מורי ורבי הגרנ"א יש לברר, האם שכירות זו נחשבת כמסייע לעבירה או לא?

נראה ברור שעל פי מורי ורבי הגרנ"א ודאי שייך לדון כאן על איסור 'לפני עור' שהרי ודאי מסייע הוא לעבירה

ואין לסמוך על כך שהיה אוכל בכל מקרה שהרי אולי באותו זמן היה אוכל במסעדה כשרה ומי יודע אם היה אוכל אוכל לא כשר באותה שעה. וודאי שאין מתחשבים בכל שעות האכילה, אלא אך ורק באותה שעה עצמה, ומי יודע מה היה עושה באותה שעה, ועל כן ודאי שייך כאן דין 'לפני עור'. גם לפי הפירוש של שאר הראשונים נראה ששייך כאן האיסור, ומאותה סיבה שהזכרנו שלא ברור שהיה עובר על האיסור באותה שעה אם לא ששכרוהו לכך. כך נראה מהשולחן ערוך (או"ח, קס"ט, ב') שאסור לתת לאכול למי שלא יודע לברך, וכן מוכח מהרב שלמה זלמן אויערבאך (שו"ת מנחת שלמה, א', ל"ה) שהתיר לתת כיבוד לפני מי שלא יברך, שלא התיר כן אלא משום שלולא כן הדבר יביא מכשול עוד יותר גדול, עיין שם.

מבל הנ"ל משמע שאין להתיר משום זה בלבד. אמנם, הגאון הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יו"ד א', ע"ב) נשאל מבעל אולם אם מותר לו להשכירו לשם עריכת שמחות שידוע שיהיו בהם ריקודים מעורבים, והשיב בתחילת התשובה: "בדבר אם מותר לעשות מסחר הכנת חתונות שהוא להשכיר האולם ולעשות הסעודה

וכדומה שנקרא קייטערינג בלע"ז, כאשר שבהרבה חתונות מתנהגים שלא כשורה ברקידות אנשים ונשים שהוא דבר עבירה וכדומה אם יש בזה משום לפני עור או מסייע ידי עוברי עבירה. הנה כיוון שבעיר גדולה כלאנדאן שיש הרבה אולמות להשכיר ויכולים בנקל להשיג אולם אחר ליכא 'לפני עור' מדאורייתא כדאיתא בע"ז דף ו' וכן פסקו כל הפוסקים". אם כן, מוכח שלדעתו, אף שהמשכיר נותן את האולם ובשעת ההשתמשות באולם הרי הוא מכשיל את הנוכחים ובאותה שעה לכאורה יש כאן 'לפני עור', מכל מקום הרי זה נחשב כחד עברא דנהרא ואין כאן איסור דאורייתא, וקשה: מה בין זה לבין נתינת אוכל לאחר שידוע שלא יברך?

לבן נראה לומר שיש להבין את יסוד איסור 'לפני עור' כדלהלן: כבר הקדמנו שאלפני מפקדינן ולא אלפני דלפני, ונראה שהסיבה לכך שלא מפקדינן אלפני דלפני הינה משום שבלפני דלפני אין קשר בין מעשה ההכשלה לבין הכישלון. יסוד האיסור של 'לפני עור' הינו שבדרך זו או אחרת מעשה ההכשלה של המכשיל נחשב כגורם ישיר למעשה הכישלון אף שידו לא היתה מעורבת בשעת הכישלון עצמו.

על פי הבנת יסוד זה, ניתן לזהות שני מרכיבים הקובעים את איסור 'לפני עור': (1) המרכיב הראשון הינו מרכיב הזמינות, שאם המכשיל את חברו מזמן לו דבר שלא היה יכול להשיג בלעדיו, לא עכשיו ולא לאחר מכן, הרי מעשהו של הראשון נחשב להכשלה ואסור מדאורייתא משום 'לפני עור', וזאת משום שבכל עת שיעבור חברו את האיסור הרי יהיה זה מחמתו ורק מחמתו. זמינותו של החפץ היא שמהווה בסיס לקשר בין מעשה ההכשלה לבין הכישלון במקרה זה. (2) המרכיב השני הינו מרכיב הזמן, וגם לו כוח להגדיר את הקשר בין מעשה ההכשלה לבין הכישלון עצמו. במידה והכישלון הינו סמוך מאוד למעשה ההכשלה וניכר שהכישלון באותה שעה לא היה קורה לולא מעשה ההכשלה שקדם לו, שייך איסור 'לפני עור'. ייתכן שבשימוש במרכיב זה האיסור אינו אלא מדרבנן, והוא איסור 'מסייע'.

נראה לעניות דעתי כי מאחר וזה טעם האיסור, על כן אף בחד עברא דנהרא אסור לעשות מעשה הכשלה שגורם לכישלון מידי, ואפילו אם ביכולת הנכשל להשיג את אותה תוצאה בעצמו באותה שעה (ובלבד שלא היה עושה זאת לולא המכשיל). על כן, לדוגמה,

פסק השולחן ערוך שאין לתת אוכל למי שלא יברך עליו, וזאת מפני שלמרות שוודאי היה אותו אדם אוכל מתי שהוא במשך היום וודאי שגם אז לא היה מברך, אך מאחר ולא ברור כי באותה שעה היה עושה כן, על כן המעשה מתייחס חזרה אל המכשיל, ועל כן יש איסור בדבר. הגמרא שחילקה בין חד עברא לתרי עברי לא דיברה אלא על המרכיב של הזמינות ועל כן חילוקה בין חד עברא לתרי עברי הינו מוחלט, אך בנוגע למרכיב הזמן לא דיברה, ובו אין חילוק כלל וכלל בין חד עברא לתרי עברי, לעניות דעתי.

פרק ג': סיכום דין לפני עור להלכה בנידוננו על פי הנ"ל

מכל הנ"ל נראה שיש מכאן יסוד גדול להתיר בנידוננו את ההתקשרות העסקית עם אותו שכיר, שהרי למה נחשוש? אם מחמת הזמינות – הרי אין השכיר משיג באכילתו במסעדה זו דבר שלא היה יכול להשיג במקום אחר, שהרי לדאבונו היום יכול כל אדם ברצותו לשיג מאכלים שאינם כשרים ולאוכלם. ואם משום הזמן – הרי פרק הזמן בין השכירות לבין ביצוע המשימה הינו רב, והרי זה כלפני דלפני, ואי אפשר לומר שהיתה כאן גרימה ישירה. הא למה זה

דומה? למי שנתן לחברו שובר לארוחה חינם במסעדה שאיננה כשרה, שאין להשתמש בה אלא בעוד כשבוע. האם נאמר כי יש כאן איסור 'לפני עור'? הלוא ייתכן שלא ישתמש בשובר, וגם אם ישתמש הרי יכול להשיג אוכל במקום אחר, וגם אם ישתמש בו הרי אולי יאכל כשר, ומאחר וכל האפשרויות הללו נפתחות עקב העובדה שישנו זמן שעובר בין נתינת השובר לעבירת העבירה, על כן אין כאן דין 'לפני עור', וכל זה נראה לי ברור מאוד.

ומטעם זה כתב הגרמ"פ להתיר מבחינת דין 'לפני עור' להשכיר את האולם לעוברי עבירה, שהרי מצד הזמינות יכולים למצוא אולם אחר, ומצד הזמן הלוא שוכרים את האולם זמן רב קודם השימוש בו. עוד נראה לי ברור כי אם הגיעו לאולם וביקשו לערוך בו מסיבה באופן מייד, ואם בעל האולם לא ירשה לקיים את המסיבה הרי שהיא לא תתקיים ולא יהיו ריקודים מעורבים וכו' – ודאי שאין כל היתר לדבר, ואפילו אם ישנו אולם נוסף בקרבת מקום, שכן הסכמת בעל האולם תגרום לאיסור מייד וקאמור זה ברור מאוד שיש בכך איסור 'לפני עור' או לכל הפחות איסור 'מסייע'.

ועדיין יש מקום לבעל דין לומר: הלא ממעשה דפרדיסא במסכת בבא בתרא (מ':) הסיקו הפוסקים להלכה שאונס ממון נחשב אונס, ואף שיש מקום לחלק בין הדברים מכל מקום נראה שכשם שלעניין מקח וממכר אונס ממון נחשב ממון, כך גם לעניין העסקת השכירים אפשר לומר שמאחר ותוקף התקשרותם הינו כספי, ואם השכיר מקבל עליו משימה הרי שפחדו להפסיד את הכסף מחייב אותו לעבודתו, אם כן יש מקום לומר כאילו בעל החברה מחייב אותו או אונס אותו בדרך זו או אחרת ללכת ולאכול במסעדה שאיננה כשרה, וודאי שאין כל היתר לישראל לחייב את ישראל חברו לאכול אוכל שאיננו כשר! ולכאורה היה מקום לחלק בין הפסד ממון לבין מניעת רווח המגיע מעבודה, כמו שמחלקים לעניין חול המועד, ובאמת בתשובה אחרת הארכתי להסביר שאכן זהו החילוק הנכון, ואם כן אין כל זה שייך לענייננו.

לכאורה, כל זה נכון אף לשיטת מורי ורבי הגרנ"א, שלכאורה כאשר זמן עשיית העבירה ונתינת המכשול רחוקים זה מזה כבנידוננו אף הוא יודה שאין כל איסור בדבר – אולם יודע אני כי אין זה נכון, שכן שוחחתי איתו בנושא זה, בנוגע למוסד אחד שחשב לבנות בריכה

עתה ראיתי תשובה נוספת של הרב הראשי הגריא"ה הרצוג (שו"ת היכל יצחק, אורח חיים, סימן מ"ב) בעניין החלפת שמירה עם מי שאינו דתי כיון שמכל מקום מחלל שבת והחלפת השמירה איתו רק תביא לידי כך שירכה בחילולה (שכן מכל מקום יחלל אותה), והגריא"ה נוטה לומר שיש בכך איסור 'לפני עור' כל שלא היה עושה את האיסורים בכל מקרה (כגון באותו מקרה עם השמירה) אך במידה והיה עובר על האיסורים בכל מקרה אין בכך חשש 'לפני עור' דאורייתא. גם בשו"ת ציץ אליעזר (כ', כ') הביא סברה זו לצרף להתיר בנידון אחר, עיין שם. ואם כן נראה כי בנידוננו ודאי וודאי שאין כל איסור בשכירות.

על כל הנ"ל יש להזכיר כי מדובר בהפסד מרובה, וודאי שמטעם זה לבד לא היינו מתירים, אך כיוון שנראה ברור להתיר מהצדדים הנ"ל על כן ודאי שיש להתחשב בכך. לכל הנ"ל יש לצרף עוד צד להתיר כיון שהאיסור עצמו הינו לכאורה ספק, שהרי ידוע כי לא כל מה שאוכלים במסעדות – ואף שאינן בעלות תעודת כשרות – אינו בהכרח אסור באכילה, ואם כן יש כאן ספק 'לפני עור', ובמקום הצורך כשיש ספק רבו המתירים, ועיין בשו"ת אגרות משה

לתלמידיה שהיתה אמורה להיות בריכה שאיננה נפרדת (שלא ברצונם, ומטעמים שאין צורך לפרטם). ושוחחתי אז עם מורי ורבי בעניין זה ואסר מכל וכל ולא ראה צד היתר בדבר. לכאורה הרי זה דומה לנידוננו. ומכל מקום, היה משמע לי מדבריו שהוא אוסר משום שמכוער הדבר, ונראה לי שלא חשב שהדבר באמת אסור מדאורייתא ממש, וגם אם מחמיר הוא לחשוב את הדבר איסור 'לפני עור' ממש חושבני כי זו חומרא גדולה – ומכל מקום לעניות דעתי אין זו דעתו, וודאי שהיה מודה לנו בזו כשם שהיה מודה לגרמ"פ בתשובתו לעניין האולם.

לאחר דיון זה, רואה אני צורך לחזור ולהדגיש את יסודי ההיתר: (1) שיפור האיכות המוביל לאיסורים נוספים הרי הוא לפני דלפני ואין בו כל איסור. (2) איסור 'לפני עור' שייך כשמעשה ההכשלה נעשה כשאין זמינות לאותו מעשה או כשזמן הכישלון צמוד למעשה ההכשלה, ועל כן כאן לא שייך זה. (3) לכאורה היה מקום לפסול מצד ההתקשרות העסקית בין השכיר לחברה, שבגינה ניתן לומר שמעשיו של השכיר עדיין קשורים למעשה ההשכרה הראשון, אך ביארנו שיש לחלק בין הפסד ממון למניעת רווח.

שכן איסור 'לפני עור' הינו רחב יותר לפי הגדרת הרמב"ם מאשר אצל שאר הראשונים ואין צורך לאיסור נוסף, וכן מוכח מדבריו בהלכות גזלה ואבדה (ה', א'), שכתב: "אסור לקנות דבר הגזול מן הגזולן ואסור לסעודו על שינויו כדי שיקנהו, שכל העושה דברים אלו וכיוצא בהן מחזק ידי עוברי עבירה ועובר על 'ולפני עור לא תתן מכשול'".

ונראה ברור ששני האיסורים הללו נחשבים אחד אצל הרמב"ם, ולא מצאתי מקום שהרמב"ם מתייחס לאיסור מסייע בפני עצמו. אם כן לפי הרמב"ם וסיעתו כבר הותר עניין זה, וגם התחדש לנו שדין מסייע הרי הוא מיסודו של איסור 'לפני עור' (ובשו"ת ציץ אליעזר (שם) הביא שכן דעת המרדכי במסכת עבודה זרה שלא לחלק בין תרי עברי לחד עברא, ואולי דעתו כדעת הרמב"ם, וצריך עיון).

אולם, לשאר הראשונים ודאי שיש דין מסייע מדרבנן, והדבר מפורש בדברי הר"ן על הרי"ף למסכת עבודה זרה (א':) ובדברי הריטב"א (ו':) שמסייע אסור אף בתרי עברי דנהרא, וכן הוא ברא"ש למסכת שבת (א', א') ותוספות שם (ג', ד"ה 'בבא') ורשב"א ותוספות רא"ש שם. אולם, גדרי האיסור צריכים

(א', ע"ג) ובשו"ת יחוה דעת (ג', ס"ז), ודבריהם מבוססים על משנה מפורשת במסכת שביעית (ה', ט') שמותר לאישה להשאיל לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחיים מפני דרכי שלום, וביארו המפרשים שם שהוא מפני שאין זה ודאי שתשתמש בהם בתבואה אסורה. אם כן גם כאן יש מקום לצרף זאת לקולא (אף שודאי אי אפשר לסמוך על כך בלבד בנידוננו, שהרי למסעדה אין משגיח והמאכלים בחזקת שאינם כשרים, ועל כן אף שהספק קיים ויש מקום לצרפו – אין הוא מספיק בפני עצמו. ואף שמשו"ת ציץ אליעזר (שם) נראה לי שמתיר אפילו בספק קטן, מכל מקום אינני רוצה לסמוך על סניף זה לבד, ורצוני שההיתר יצא בשופי).

פרק ד': איסור מסייע

הנה, כל דברינו אמורים לעניין איסור 'לפני עור', אולם עדיין לא דנו בשאלת מסייע לדבר עבירה. בדין זה יש צד להקל וצד להחמיר; שמצד אחד בדין מסייע יסוד הזמינות לא שייך ובכל עניין אסרו מסייע, אך מצד שני יסוד הזמן הינו מצומצם כמו שכבר רמזנו לעיל. הנה, לפי דעת הרמב"ם על פי הסברו של מורי ורבי שהובא לעיל נראה ברור כי אין כל איסור דרבנן של מסייע,

עיון: האם בכל דבר יש משום מסייע? הש"ך (יו"ד, קנ"א, סק"ו) כתב שלפי ההגהות מרדכי והתוספות דין מסייע לא שייך בעובד כוכבים ובמומר, והוסיף שנראה לו שכן הסכמת כל הפוסקים, והוא משום שאיסור מסייע נובע מחובת הישראל להפריש אחרים מאיסור וזה לא שייך אלא בישראל כשר ולא בעובד כוכבים או במומר. הדגול מרבבה (שם) הוסיף והבהיר שוודאי חובת הפרשה חלה על כל ישראל, אך כוונת הש"ך למי שעובר במזיד שאין חובה להפרישו. ואף שבגליון מהרש"א שם הקשה על דבריו וגם הברכי יוסף הסתפק בדבריו, מכל מקום הפתחי תשובה (סק"ד) הביא ראיה לדברי הש"ך.

הנה, על דברי הש"ך הקשה האבני נזר (יו"ד, קכ"ו), אך לאחר דיון קצר חזר ותירץ והסביר שיסודו של הש"ך בכך שהוא תולה את דין מסייע בדין תוכחה, ודין תוכחה הלא נובע מדין ערבות, ומסיק האבני נזר כי אכן כך הוא. אמנם, אם כנים הדברים, הרי יוצא שבמקום שאין ערבות אף אין איסור חל על הסיוע, ועל כן סבור הש"ך כי מומר ועובד כוכבים אינם בכלל חלות האיסור. וכבר אמרנו שיש מן האחרונים שחלקו על יסוד זה, אך להש"ך וסיעתו יש לנו יסוד אחד להתיר אף בנידוננו

משום שאין דין מסייע במי שאינו שומר תורה ומצוות. ובשו"ת ציץ אליעזר (שם) מביא עוד כמה יסודות לסברה זו, וגם בשו"ת אגרות משה (יו"ד א', ע"ב) נראה שתומך בהיתר זה, וכן נראה מהחלקת יעקב (או"ח, נ"ה).

אמנם, בשו"ת כתב סופר (יו"ד, פ"ג) מקשה על דברי הש"ך שהלא ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא, והביא שכן הקשה בשו"ת חוות יאיר, ודוחה את דברי הש"ך, אך מביא אף יסוד נוסף להקל, שאין איסור מסייע אלא אם כן מעשהו תרם להתחלת או המשך העבירה, אך כל שהסיוע לא נעשה ממש בשעת העבירה אין כל איסור בדבר; ונראה שיסוד האיסור על פי הסבר זה הינו שהמסייע נחשב כאילו לקח חלק באיסור עצמו. והנה, בשו"ת ציץ אליעזר (שם) מזכיר היתר זה ומוסיף עליו מהאחרונים שתמכו בו, כגון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (יו"ד, ל"ב), והביא את הדברים אף בתשובה נוספת (י"ט, ל"ג) ושם גם ציטט אחרונים נוספים הסוברים כן. עוד כתב שבמקום שיש הפסד ממון אין להקפיד על איסור מסייע שאינו אלא מדרבנן, וכן דעתו בשו"ת דברי יציב (או"ח, רל"ה), וודאי שאף זה שייך בנידוננו.

פרק ה': הלכה למעשה

היוצא מכל הנ"ל להלכה, שדין לפני דלפני לא שייך כאן, וכפי הסבר הראשונים שהובאו לעיל, מהטעמים הבאים: (1) אין כאן תרי עברי כיוון שיש חברות אחרות וגם מפני שהכישלון איננו סמוך למכשלה. (2) אפשר לסמוך להקל במקום הצורך כשמדובר בספק איסור 'לפני עור'. (3) יש מקום להקל כשמדובר בריבוי באיסורים בלבד, וקל וחומר שיש מקום להקל כשמדובר בהפסד ממון ובצירוף כל הקולות הנ"ל. וכן לעניין מסייע יש להקל מכמה טעמים: (1) ספק, כפי שנתבאר. (2) שיטת הש"ך לעניין מומר. (3) שיטת הכתב סופר והמשיב דבר שלא מתחייבים אלא בשעת העבירה. (3) שיטת הציץ אליעזר והדברי יציב להתיר במקום הפסד ממון.

מכל הנ"ל נראה לי להתיר ואפילו

לכתחילה את העסקת השכירים, וטוב לסיים בדברי הציץ אליעזר הנ"ל: "בתקוה שיושב מרום יפקח עיניהם העוורות של מחללי שבתות ויסיר מאתם ערלת לבכם, ויתעוררו לשוב בתשובה שלימה לפני אבינו שבשמים להשיב משבת רגלם ולמנוע את עצמם מעשות חפצם ביום שבת קדש, ואשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, הוא במרומים ישב לזכות לחזון הנבואי הגדול של: 'אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר'".

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: במקרה המתואר למעלה, ניתן להעסיק שכירים אלו במסעדות שאינן כשרות.

סימן קמ"ד

תוקף דברים שהם משום סכנה

י"ז טבת, תשע"ב

לכבוד בן קהילתי...

השתנות הטבעים. ואביא כללים אלו
בלשונו שלו, ואלו הם:

(א) **"בל"** הלכה אשר מקורה מפי הגבורה, הצופה ויודעת מראש כל העתידות, ועם זאת לא סוייגה אותה הלכה ולא תוחמה לפרק זמן מוגבל – הלכה שכזו איננה בת־שינוי". בדבריו אלו מכוון המחבר במיוחד להלכות טריפות, שדבר ידוע הוא מה שכתבו רבותינו הראשונים שאין רשימת הטרפות משתנה על פי הרפואה, ודיני הטריות הם הלכה למשה מסיני ולא נאמרו מפני טעם כזה או אחר אלא מפני ההלכה, והטעם נוסף לאחר מכן.

(ב) **"בכל"** הקשור לסכנות לא ניתן ליישם הנחת "שינוי טבעים". הכלל ההלכתי הקבוע למישור הלכות אלה: "חיישינן למיעוטא" – אינו מאפשר היסמכות על הכרעת אנשי מדע ורפואה. מאחר שהכרעתם לא יצאה מכלל ספק ולכלל ודאות גמורה לא הגיעה, לכן לא ניתן להסתמך עליה במישור הסכנות, ולו תהא בעלת סבירות מרובה (רק כאשר מתברר מעבר לכל ספק שכלל לא בתופעה – או במחלה – זו דנו חז"ל, רק אז יש מקום לבחון ואף ליישם את

צ"ר לי על האיחור בתשובתי אליך, אך מה ששאלת אם ניתן לתת כללים בעניין ביטול דברים שחז"ל אסרו משום סכנה, זהו עניין רחב, ועיינתי בו מהרבה צדדים, ואודה ולא אבוש שלא נחה דעתי בכל מה שראיתי בעניין זה, כי התברר לי מעבר לכל ספק שקשה מאוד לתת כלל אחד בזה. ויכול אני לודן ולפלפל בתשובות שונות שבהן עיינתי, אך כל התשובות עוסקות בנידון זה או אחר, ואין בתשובות כדי לתת הסבר כללי וכללים ברורים להנחת שינוי טבעים.

וראיתי שהרב פרופ' נריה גוטל, שהוא תלמיד חכם גדול, כתב ספר בשם "השתנות הטבעים בהלכה", וסמכו ידיהם עליו כל גדולי הדור, ואם תרצה להחכים בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים בעניין זה כדאי לקנות ספר זה, ושם תמצא כמעט כל המקורות שיש להביא בעניין זה. אמנם, גם בספר זה, לא יכול היה המחבר לקבוע מסמרות בדבר כללים ברורים לקביעת השתנות הטבעים, ונאלץ לקבוע שבעה כללים, לא פחות, שיכולים להביא לידי קביעת

הכרעת הרופאים; ברם במקרה שכזה הלא אין כל צורך להיזקק להנחת "שינוי טבעים"! אומנם במישור אחד של סכנות מצינו גם מצינו יישום הנחת "שינוי טבעים" – במישור הסכנות הסגוליות, שכן הן באמת תחום נפרד ונבדל לחלוטין".

חמשת הכללים הנוספים המוזכרים הם: (ג) "אין זה מספיק שהשינוי יחול אצל הרוב בלבד, אלא צריך הוא להיות כללי ומוחלט". (ד) "בכדי שיוחלט כי אכן התרחש "שינוי טבעים", צריכה להתקיים הסכמה כללית, החלטית, חד-משמעית ומקיפה, ללא ערעור וללא פקפוק סביב אותה קביעה". (ה) "כל תופעה צריכה להיבחן בקפידה על סמך הנתונים העובדתיים הידועים לגביה, אך אין להקיש ואין להסיק מנושא אחד על משנהו". (ו) "גדרי ההלכה השייכים לכל תחום ותחום, הם מן המשפיעים הראשונים במעלה על היחס ל"שינוי טבעים"". (ז) "גם באותם מקרים בהם הוחלט שאכן חל "שינוי טבעים", ואין דומה טבע דידן לטבע דידם, מכל מקום אין זה מסתבר להתלות בשינוי הפכפך, החוזר ומשתנה דריסטרי במשך השנים ומתקופה לתקופה".

והנה, מאחר ורשימת הכללים היא

ארוכה והשימוש בה הוא קשה, על כן קבע המחבר בסוף דבריו שההכרעה בכללים אלו ויישומם נמסרה לגדולי הדורות שבכל דור ודור, ואין אחר דבריהם כלום. אף שאין אני בא לחלוק על דבריו להלכה, מכל מקום נראה לי שאין כן פני הדברים למעשה; שכן מתוך דברי הפוסקים בעניינים אלו נראה ברור שההלכה נפסקה לאחר המעשה הנהוג בקרב העולם ולא לפניו, שכן מעולם לא מצינו – ואף בספרו של המחבר לא מצאתי – מי שביטל את מנהג העולם משום שינוי טבעים, אלא שלאחר שנהג העולם בצורה שאינה עולה בקנה אחד עם שורת הדין אמרו הפוסקים כי חל שינוי טבעים באותו עניין. כך מצאנו גם מצאנו מי שרצה לומר שאיסור אכילת בשר ודג אינו שייך היום, אך לא נתקבלו דבריו על ידי העם, ועל כן גם לדינא אין מי שמתיר כהיום הזה.

אבן, על עצם דברי המחבר אפשר לתמוה, שבדבריו מקבל הוא את ההנחה שיש להבדיל בין סכנות טבעיות שבהן יש לחוש למיעוט ואין להן ביטול לעולם, לבין סכנות סגוליות שיש להן ביטול כיוון שרואים שאין להן קיום במציאות. אמנם, אף שיש ביטוי לחילוק זה בהלכה בנוגע לכמה ענייני סכנה

סגוליים, מכל מקום יש אף ענייני סכנה שכלל לא שייכים היום ומכל מקום נוהגים אנו בהם בחומרה גדולה, ומדוע לא יתקיים בהם דין שינוי טבעים?

עוד יש להקשות על המחבר בשלישית, שאומר הוא שבענייני סכנה טבעיים אין ההלכה משתנה, אך כאשר המציאות משתנה אין בזה דין שינוי טבעים, כיון שההלכה לא השתנתה אלא יש כאן דין במציאות אחרת מזו שדיברו בה חז"ל. גם זה תמוה לי קצת, שבענייני לא הבנתי החילוק, ומה שינוי הוא זה אם אומרים שהטבע השתנה או שהמציאות השתנתה? הרי מכל מקום השינוי אינו בהלכה ממש! כך, לדוגמה, המחבר מביא דברי הרשב"א הסובר שאין להתיר שתיית יין נסך לחולה קדחת, אף שבגמרא התיירו, והמחבר מסביר שקדחת אחרת נזדמנה לו לרבנו הרשב"א שכן אם היתה זו הקדחת שדיברו בה חז"ל ודאי אין ההלכה הקשורה בזו יכולה להשתנות. ואני חוזר ותמה על דבריו, ששינוי טבעים מה לי הכא מה לי התם – הלוא ודאי אין כוונת הרשב"א לומר שחז"ל שיקרו, אלא ודאי פסקו על פי הבנתם. ואם טבע המחלה השתנה או טבע העולם או טבע האדם – הלא מכל מקום אומרים שינוי

טבעים בהלכה זו, ולא ירדתי לסוף דעתו של המחבר בחילוקים אלו.

כללו של דבר, נפל דינא בכירא, וקשה מאוד לפסוק בדבר זה על פי כללים אלו, וגם בכללים עצמם יש הרבה מה לדון ולהעיר, ואני לא הצבעתי אלא על טיפה שבים. מכל מקום לא אמנע מלספר את שדיברתי עם מורי ורבי הגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ', ראש ישיבת מעלה אדומים, וכידוע שהליכותיו רובם ככולם הם על פי דרכו של הרמב"ם, וכבר אתמחי מורי ורבי בכל הקשור בשיטתו של הרמב"ם. מדי דברי עמו שאלתיו בנוגע לשינוי טבעים, בין בעניינים טבעיים ובין בעניינים סגוליים, אם יש מקום להניח שינוי טבעים, ואם יש כלל בזה. מורי ורבי הגרנ"א ענה לי כדבר פשוט כי ודאי יש להניח שינוי טבעים בכל מקום שברור שכך הוא, ואין בזה כללים מרובים כפי שכתב הרב גוטל בספר הנ"ל, אלא כל שהשתנה הטבע השתנה ההלכה, ללא ספק. ואין בזה שינוי ההלכה אלא שינוי הטבע, פשוטו כמשמעו, ואין צריך לעיין בזה כי הוא פשוט. כך היתה דעתו אפילו על עניין המציצה, שלו היה מתברר שאין צורך במציצה כלל מבחינה רפואית או שיש דרך אחרת לעשות במילה מה שעושה המציצה,

שוודאי לא היה צורך בה (ועוד היתה דעתו נחרצת מאוד שלא לעשות מציצה בפה אלא בכלי), אך למעשה אמר לנהוג למצוץ כמו שיתבאר.

ושאלתיו בנוגע לאכילת בשר ודג כאחד, ואמר לי כי ודאי אין בזה שום סכנה. וחזרתי ושאלתיו אם יש להקפיד על כך, וכאן אמר לי שודאי שבכל זאת יש להקפיד על כך, שמנהג ישראל תורה הוא, ואין לפרוש מן הציבור, וכן היתה דעתו אף במציצה. והבנתי מדבריו שדעתו שמצד עיקר הדין בדברים שהם תלויים בטבעו של עולם הרי הטבעים משתנים וגם הגילויים הטכנולוגיים משתנים, ועל כן כשהבנת החכמים מתקדמת ומשתנה כך גם כל ההלכות התלויות בדברים אלו יכולים להשתנות. ואין בזה פחיתות כבוד כלפי שמיא או כלפי חז"ל, ואף אין כאן ריח של

רפורמה, שכן כל זה הוא בכלל מה שכיוונו חז"ל מלכתחילה כשאמרו הלכות אלו.

ואף שכך הוא מעיקר הדין, מכל מקום היה מאוד ברור שדעתו למעשה לנהוג כפי שנוהג הציבור, וזאת כדי שלא לפרוש ממה שהתקבל כמנהג בישראל. ומצאתי בדבריו סמך למה שאמרתי לעיל, ששינוי טבעים יש לזהותו על פי מה שעושים העולם, ואם העם נוהג בדבר מסוים כאילו יש בו שינוי טבעים, יש בזה סימן שהשינוי הוא כל כך ברור וודאי, שהרי כל העולם נוהג בו כך בפשטות ללא כל ספק. כך נראה לי להבין עניינים אלו.

בכבוד רב,

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סימן קמ"ה תירוץ קושיות על ידי אליהו

י"ב שבט, תשע"ג

לכבוד מר... השלום והברכה.

מה שהקשית שלכאורה מהלכות יסודי התורה (ט', ד') קשה על מה שדרשו חכמינו שראשי תיבות תיק"ו הוא תשבי יתרץ קושיות ומחלוקות, שהרי הרמב"ם כותב שאין רשות ביד נביא לחדש דין בדיני התורה, ואם כן כיצד יתרץ אליהו הנביא קושיות בענייני הלכה והלא נביא שקר הוא אם יעשה כן כפי שכותב הרמב"ם שם, ומיתתו בחנק? ואף שאליהו הנביא תלמיד חכם היה, מכל מקום קשה לומר שהכוונה שיתרץ הקושיות בתור חכם שהרי מה חידוש יש בזה שבבואו לעתיד לבוא יכנס לבית המדרש וידון בענייני הלכה עם שאר החכמים? ובמה גדול כוחו משאר החכמים באותו זמן?

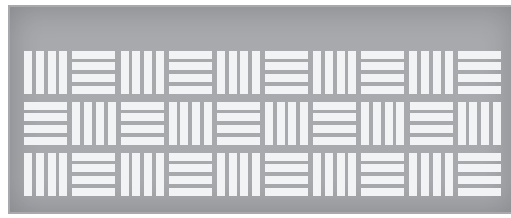
ואפשר לומר שלעתיד לבוא יהיה שינוי בדין, וכשם שנאמר שמצוות בטלות לעתיד לבוא כך אולי יש לומר שאף הנביאים יפסקו את דיני התורה משמיים לעתיד לבוא. עוד אפשר לומר כמו שכתב הערוך לנר במסכת נדה (כ"ג:): שאליהו לא יבוא לתרץ שיטות שלא נפסקו להלכה, ומכאן שאליהו

לא בא לפסוק הלכה למעשה אלא רק לתרץ קושיות בעניין שיטה שנפסקה להלכה, ושמה לא נאסר לנביא להוריד הלכה מן השמיים אלא כשבא לפסוק דין ולא כשבא להשתעשע בדברי תורה. עוד אפשר לומר שאליהו הנביא בעלותו השמימה הזדכך, ונעשה שכלו קרוב יותר למושכלות העליונות, והיה יכול להבין הדברים על בוריים יותר משיכולים שאר בני אדם שעדיין קשורים בגוף ובעולם החומרי, ועל כן בחזרתו יוכל לפשוט קושיות על פי מה שלמד בעלותו השמימה, ולא כמתנבא מפי השכינה, אלא יאמר רק מה שלמד בשכלו כשאר תלמידי חכמים, ובזה אין איסור כלל.

והקדו"ש ברוך הוא יזכנו לראות בביאת משיח צדקנו.

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

מאמרי הלכה

